

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційне дослідження Засєкіна Сергія Васильовича
«Психолінгвальні закономірності відтворення художнього тексту в
перекладі (на матеріалі англійської та української мов)», подану на
здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності
10.02.16 – перекладознавство. – Харків, 2020. – 486 с.

Перекладознавство, як відомо, вирізняється своєю міждисциплінарністю. Остання зіграла як позитивну, так і негативну роль у процесі становлення науково-теоретичних і методологічних підвалин перекладознавства. Позитивом є те, що перекладознавці удосконалюють методологічний апарат не лише своєї науки, але й роблять помітний внесок у методологічні напрацювання суміжних наукових дисциплін, оскільки перекладознавство в методологічному плані послуговується аналітичним інструментарієм переважно інших наук. Негатив же вбачається, зокрема, у тому, що міждисциплінарність становить певну перешкоду на шляху до розроблення в царині перекладознавства власного методу. Це стало причиною того, що частина дослідників як в Україні, так і за кордоном уважають перекладознавство не наукою, а мистецтвом. Інша ж частина не сумнівається в науковому статусі перекладознавства, активно розвиваючи його методологію. У цьому контексті виконане і дисертаційне дослідження С.В. Засєкіна, у якому автор розбудовує ідею перекладних закономірностей на ґрунті методологічного симбіозу психолінгвістики, корпусної лінгвістики та когнітивної лінгвістики. Саме цей момент і зумовлює актуальність дисертаційної роботи С.В. Засєкіна. При цьому проблематика опонованого дослідження повністю узгоджується з науковою темою «Функціонування мовних одиниць у когнітивно-дискурсивній парадигмі», яку розробляє кафедра прикладної лінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Передусім відзначу, що С.В. Засекін здійснив спробу розв'язати надскладну проблему, бо встановлення перекладних закономірностей не просто спирається на людський чинник – автора оригінального тексту, перекладача та реципієнта тексту перекладу, але й передбачає опору на когнітивні механізми та ментальні операції «чорної скриньки» останніх, тобто кори головного мозку. Однак «чорна скринька» тому і називається «чорною», бо повністю її розкрити навіть сьогодні, коли науковці послуговуються широкими технічними можливостями, зокрема досконалими комп'ютерними програмами, залучають новітні експериментальні методики у психолінгвістиці та нейропсихології, наприклад функціональну магнітно-резонансну томографію або позитронно-емісійну томографію, не вдається. У цьому випадку досліднику не залишається нічого іншого, як віртуальне конструювання та моделювання. Проте на основі цих ментальних операцій неможливо стовідсотково підтвердити онтологічний статус об'єкта дослідження. З огляду на це опонована докторська дисертація є сміливим кроком в українській науці.

Для досягнення мети дослідження в дисертації порушено й успішно вирішено низку вагомих наукових завдань. Особливо важливими серед цих завдань є, по-перше, висвітлення психолінгвістичних засад створення художнього тексту та його перекладу, по-друге, побудова двох дослідницьких корпусів: (1) паралельного англо-українського корпусу художніх творів та (2) зіставного одномовного корпусу українських оригінальних і українських перекладних художніх творів. За допомогою першого корпусу С.В. Засекін емпірично встановив психолінгвальні закономірності англо-українського перекладу художніх творів у зіставленні з текстом-джерелом (у концепції автора такі закономірності називаються *Д-закономірності*), а за допомогою другого – психолінгвальні закономірності перекладу на основі зіставлення оригінальних українських творів з перекладними творами цією ж цільовою мовою (*Ц-закономірності*). Не менш важливими завданнями є також (1) виявлення перекладних *Д-закономірностей* у кореляції з типологічними

характеристиками професійних перекладачів і студентів-перекладачів та (2) опрацювання регресійних моделей текстової когезії для корпусів українських оригінальних і українських перекладних творів. Перелічені завдання за науковою вагомістю відповідають рівневі докторської дисертації.

Опорою для розв'язання цих складних завдань слугує міцне науково-теоретичне й методологічне підґрунтя, чому присвячені перший («Переклад художнього тексту у світлі психолінгвістики»), другий («Загальні психолінгвальні закономірності перекладу художніх текстів») та третій («Методологічні засади емпіричного вивчення перекладних закономірностей») розділи дисертації. Прикметно, що методологічна база опонованого дослідження спирається не лише на теоретичні положення перекладознавства, але й психолінгвістики, корпусної лінгвістики, когнітивної лінгвістики, літературознавства, лінгвопрагматики, психології, нейролінгвістики, прикладної лінгвістики, математики, філософії та логіки. Цей синтез наук позитивно вплинув на глибину розкриття досліджуваних явищ та на об'єктивність теоретичних висновків. Особливо перспективним, на мою думку, є залучення аналітичного інструментарію корпусної лінгвістики для верифікації результатів і висновків перекладознавчих студій, оскільки науковці все більше переконуються в тому, що мовні корпуси надають надійний емпіричний матеріал, опрацювання якого, до того ж, підкріплене значними технічними можливостями.

Широке загальнонаукове тло дало змогу дисертанту розкрити у четвертому розділі роботи емпіричні психолінгвальні *Д-закономірності*, а у п'ятому – *Ц-закономірності* художнього перекладу. Перспективним для перекладознавства є авторська методика застосування регресійного аналізу для побудови моделей когезії в зіставному корпусі оригінальних і перекладних художніх текстів, чому присвячений підрозділ 5.5.

Важливим науковим здобутком дисертаційної роботи С.В. Засекіна є висновок про те, що переклад художнього твору являє собою складний психолінгвальний процес семіотичного перетворення перекладачем джерельного тексту в текст цільовою мовою. Наслідком цього процесу є

породження когнітивно асиметричного нового тексту зі збереженою концептуальною інформацією, проте з різним ступенем деформованості синтактико-стилістичних і прагматичних рис першоджерела. Цей висновок автор дисертації зробив на основі емпіричного дослідження мовних корпусів із залученням методів математичної статистики, що, у свою чергу, стало тим підґрунтям, яке дало змогу дисертанту заявити про розроблення ним нового напрямку досліджень в українському мовознавстві – *психолінгвістичного корпусного перекладознавства*.

Однак новизна одержаних результатів не обмежується лише опрацюванням поняття «психолінгвістичне корпусне перекладознавство», оскільки не менш вагомим в опонованій праці є той момент, що в ній уперше в українському перекладознавстві визначено, сформульовано й перевірено на основі емпіричних даних аналізу дослідницьких корпусів із застосуванням методів та інструментів математичної статистики гіпотезу, згідно з якою текст перекладу є «когнітивно-асиметричним» текстом, «деформованим» і щодо тексту оригіналу (психолінгвальні *Д*-закономірності перекладу), і щодо оригінального тексту мовою перекладу (психолінгвальні *Ц*-закономірності перекладу).

Утім, цінність дисертації полягає не лише у зроблених теоретичних висновках, але і в конкретному аналізі фактичного матеріалу, яким слугували для С.В. Засєкіна оригінальні англomовні, українськомовні та перекладні тексти художніх поетичних творів («Заповіт» Т. Шевченка, «Ozymandias» П. Шеллі); оригінальні художні прозові твори Д. Брауна, М. Твена, Дж. Селінджера, Р. Бредбері, Е. Сігала, Дж. Орвела, Ю. Покальчука та їхні переклади у виконанні студентів і професійних перекладачів. Окремо підібрано групу творів, організованих у дослідницькі корпуси – паралельний англо-український корпус обсягом 1 млн. 200 тис. слововживань та зіставний український корпус обсягом 4 млн. слововживань. Англо-український паралельний корпус містить підкорпус із 30 художніх прозових творів сучасних та класичних англomовних авторів обсягом 20 тис. слововживань кожен і підкорпус із 30 українських текстів перекладів цих англomовних творів

також обсягом 20 тис. слововживань кожен. Зіставний корпус містить підкорпус зі 100 оригінальних художніх прозових творів сучасних і класичних українських авторів обсягом 20 тис. слововживань кожен та підкорпус зі 100 перекладених на українську англomовних творів також обсягом 20 тис. слововживань кожен.

Добре продуманий методичний аспект роботи С.В. Засекіна сприяв повноті, глибині й об'єктивності опису мовних фактів. Розроблена автором комплексна методика поєднала як лінгвістичні, так і нелінгвістичні методи (зіставний аналіз, вільний асоціативний експеримент, кількісний аналіз, факторний аналіз, регресійний аналіз, метод кейс-стаді та ін.). Усі теоретичні припущення та висновки верифіковано за допомогою надійних комп'ютерних програм (Textanz, LIWC2015) і різнобічного статистичного аналізу на основі квантитативних методів.

Як бачимо, у дисертації С.В. Засекіна розглянуто низку питань, які мають непересічне теоретичне й практичне значення. Подане до захисту дослідження має всі атрибути докторської дисертації. Автореферат адекватно відображає зміст роботи. При цьому слід відзначити чітку архітекtonіку цієї праці, де кожний наступний розділ, підрозділ, пункт чи підпункт є логічним продовженням попереднього, послідовний виклад матеріалу, сконденсовані висновки після кожного підрозділу й пункту, місткі загальні висновки з накресленням перспектив пропонованого дослідження. Глибшому й адекватнішому сприйняттю теоретичної і практичної частин роботи сприяють додатки.

Дисертаційне дослідження С.В. Засекіна пройшло серйозну апробацію: її положення доповідалися на 37-ми Міжнародних наукових і науково-практичних конференціях в Україні та за її межами, а також на чотирьох Всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях. До того ж, результати роботи висвітлювалися на Міжнародному науково-практичному семінарі «Слово Господнє – Verbum Domini» (Луцьк, 2013) та на Міжнародній школі-семінарі «VI Березинські читання» (Москва, 2010).

Основні результати дисертації викладено у 55 публікаціях, серед яких 1 одноосібна монографія, 2 розділи в колективних монографіях, 1 розділ хрестоматії з перекладознавства та 1 перекладний розділ енциклопедії перекладознавства, 24 статті у наукових фахових виданнях України, серед яких 5 – у наукових часописах, індексованих у наукометричній базі Web of Science, 3 статті – у закордонних наукових спеціалізованих виданнях, 2 з яких індексовано у наукометричних базах Scopus і Web of Science, 13 статей – в інших виданнях і 10 тез доповідей на фахових вітчизняних і міжнародних наукових конференціях (загальний обсяг 46,5 авторських аркушів). У спільних публікаціях авторіві належить розроблення теоретико-методологічних засад дослідження, формулювання завдань та інтерпретація результатів.

Високо оцінюючи дисертацію, дозволю собі поділитися деякими міркуваннями.

1. Об'єктом дослідження в опонованій праці є «переклад художніх творів» (с. 28). Як на мене, то це зашироке формулювання об'єкта дослідження, яке слід було, усе ж таки, уточнити, оскільки об'єкт дослідження, згідно із циркулярами ДАК України, являє собою процес або явище, що породжує проблемну ситуацію й обране для вивчення. Переклад, як відомо, є процесом і результатом цього процесу. Якщо в роботі постулюється психолінгвістичний аспект, то увага фокусується на перекладі як на процесі. Однак емпіричне підґрунтя дисертації забезпечується передусім методологією корпусної лінгвістики, тобто опорою на мовний матеріал – оригінальні та перекладені тексти. То що, власне, є об'єктом дослідження?

2. С.В. Засєкін забагато уваги приділяє у першому розділі роботи концепції перекладності / неперекладності та гіпотезі лінгвального релятивізму, яка, начебто, заперечує концепцію перекладності. По-перше, сучасний рівень розвитку теоретичної думки у перекладознавстві, зокрема в Україні, дає змогу стверджувати, що ідеї абсолютної перекладності та абсолютної неперекладності – це повний абсурд, який має залишитися в історії перекладознавства, бо сьгоднішні перекладознавці достеменно знають одне: передати за допомогою мовних знаків можна все, але досягти цілковитої

адекватності перекладу фактично неможливо, особливо в царині художнього перекладу. По-друге, теорія лінгвального релятивізму хоч і є нині надзвичайно популярною, але в науковому плані вона залишається ще й досі недоведеною гіпотезою, тому чи потрібно приділяти їй так багато уваги у дисертаційній праці? Суперечливою є думка автора опонованої дисертації, що «із психолінгвістичних позицій зі згаданою теорією важко погодитися, оскільки вона заперечує переклад» (с. 58), бо ні Гумбольдт, ні неогумбольдтіанці, як європейські, так і американські, досліджуючи мови й культури переважно маловивчених народів, ніколи не заперечували перекладу, не нехтували його важливістю, адже основним їхнім завданням було ніщо інше, як розкриття тих понять цих народів, які відсутні, наприклад, в європейських лінгвокультурах. І це завдання було б неможливо зреалізувати без описового перекладу лінгвоспецифічної лексики та лінгвоспецифічних конструкцій. До того ж, сучасне перекладознавство постулює тезу про творчу роль перекладача, який фактично визнається то автором нового – перекладеного – тексту, то співавтором оригінального тексту, тому незрозуміло, як цю тезу може заперечити думка О.О. Потебні, українського неогумбольдтіанця, що «переклад з однієї мови на іншу є не відтворення тієї самої думки, а збудження іншої, відмінної» (с. 85).

3. Опонована дисертація виконана в контексті загального руху сучасного перекладознавства до вироблення емпірично підтверджуваної теорії, спираючись на яку можна було б виявити індуктивні перекладні закономірності. Найбільш методологічно вразливими у плані вивчення перекладацьких *Д*- і *Ц*-закономірностей є питання когнітивних процесів перекладача, що лежать в основі закономірностей у перекладі, оскільки, попри значний поступ сучасної науки, нервові процеси у голові перекладачів залишаються значною мірою невивченими. І якщо можна на основі когнітивних стилів і домінантного каналу сприйняття вивести більш-менш науково об'єктивно типи перекладачів, то виникає логічне запитання: чи можна хоч якоюсь мірою науково об'єктивно встановити закономірні чинники впливу на процес перекладу настрою перекладача? Чи питання визначення

закономірних характеристик настрою перекладача залишається перспективою пропонованого дослідження?

4. Для виявлення метаперекладацьких закономірностей сприйняття поетичного твору в перекладі з англійської мови на українську слугував у дисертації сонет П.Б. Шеллі «Ozymandias», переклад якого виконали І. Франко, Г. Кочур та В. Коптілов, які не є носіями англійської мови. У свою чергу, метаперекладацькі фоносемантичні закономірності відтворення поетичного твору в перекладі з української мови на англійську встановлювалися на основі двох англомовних версій вірша Т. Шевченка «Заповіт». Авторами цих версій є Дж. Вір і Е. Войнич. Ці перекладачі, як можна було б очікувати, мали б бути неносіями української мови. Утім, із цієї методологічної схеми певною мірою випадає Дж. Вір (або І.Ф. Вив'юрський), для якого, при всій його білінгвальності, українська мова була фактично рідною. Чи не могло це вплинути на результати й висновки дослідження?

5. Дисертація написана літературною українською мовою з дотриманням наукового стилю, хоча зрідка трапляються мовні огріхи. Наприклад, дисертант уживає лексеми *мисленнєвий* замість *розумовий* (див., напр.: с. 42, 50, 53, 114, 202), *прояв* замість *вияв* (див., напр.: с. 27, 33, 65, 84, 120, 181, 234), відповідно *проявлятися* замість *виявлятися* (див., напр.: с. 117, 230, 233). Термін *лінгвістична відносність* є дещо некоректним, оскільки тут ідеться про мовну, тобто *лінгвальну відносність* (див., напр.: с. 44, 57), а термін *мова-рецептор* пишеться то з дефісом, то без нього (див., напр.: с. 32, 83, 334, 370). У тексті дисертації важко досягнути зміст деяких речень (див., напр.: с. 39, 42, 56, 100, 171, 227, 247), а також подекуди можна зустріти повтори (див., напр.: с. 169), росіянізми (див., напр.: *являється* (с. 292)) та розмовну лексику (див., напр.: *подибувати* (с. 229)). До того ж, зрідка можна натрапити на орфографічні (див., напр.: с. 37, 69, 100, 170, 227, 247, 345), стилістичні (див., напр.: с. 28, 30, 32, 39, 45, 50, 68, 90, 106, 177, 229, 357), пунктуаційні (див., напр.: с. 27, 62, 83, 116, 167, 168, 174, 255, 298, 334) та технічні хибодруки (див., напр.: с. 27, 28, 39, 45, 245).

Ці мої зауваження й міркування мають здебільшого рекомендаційний характер. У цілому ж слід констатувати, що Сергій Васильович Засекін створив

оригінальну й солідну працю. Це дає підстави вважати, що дисертація «Психолінгвальні закономірності відтворення художнього тексту в перекладі (на матеріалі англійської та української мов)» цілком відповідає вимогам до докторських дисертацій «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 607 від 15.07.2020 р., а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 – перекладознавство.

Доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземної філології,
перекладу та методики навчання ДВНЗ
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
завідувач кафедри

[Signature] Костянтин МІЗІН

ПІДПИС *[Signature]*
Засвідчую:
Нач. ВК *[Signature]*

Підпис К. І. Мізіна ЗАСВІДЧУЮ

Копія одержано 15.09.2020р.

Вчений секретар спецради Мр Т.Т. Морозова